

Kuidas parandada elu Eestis – 1943. a. variant

Sirje Annist

Käesolev artikkel on jätkuks 1994. a. Kultuuris ja Elus, nr. 1–2 ilmunud lühitutvustusele “Kahtlaste leitud paberite lugu proloogi ja epilooigiga. Saksa okupatsiooni aegne autonoomiakava”. Tegemist on kusagil Tartu maantee kandis lammutatud maja pööningult leitud ja 1981. a. Ajaloomuuseumi toodud saksakeelse dokumendipakiga.¹ Kultuuris ja Elus publitseeriti sellest leiust pealkirjata märgukiri 27.02.42, mis oli koostatud tolleaegses Eesti Omavalitsuses majandusdirektor Alfred Vendti (1902–1986) tellimusel ja mida võib pidada Eestile taotletud tagasihoidlikuks autonoomiakavaks. Paberite külge kinnitatud pliitsikirjas lehekeselt ilmneb, et Vendt pakus enne Litzmannile esitamist seda tutvumiseks Eesti Omavalitsuse juhile Hjalmar Mäele (1901–1978), Mäe aga keeldus nii kahtlase asjandusega tegelemast.² Tegelikult koostati märgukirju ja memorandumid vähemalt Eesti Omavalitsuse ringkondades sageli, nagu on meenutanud kohtudirektor Oskar Öpik (memuaaride autorina Mamers) (1895–1974)³; si-

sedirektor Oskar Angelus (1892–1979)⁴ ja juba nimetatud Hjalmar Mäe.⁵ Okupatsioonivõim lasi sel stoiliselt sündida, sest tõsiselt neid ei võetud.

Nendest tagasihoidlikest “memooriatest” näib eraldi seisvat sama dokumendipaki lõpus olev “Raport poliitilisest kriisist ning selle tagajärgedest Eestis”,⁶ mis on koostatud kindralkomissari propagandaosakonnas 22. mail 1943. Autorit tähistav märgis *O/Eb* pole *Politisches Archiv des Auswärtiges Amts*’i ja *Bundesarchiv Berlin*’i andmetel kindlaks tehtav. (Kontrollimise eest 2005. a. septembris võlgnen tänu Henning v. Wistinghausenile, aga see kõik ei välista lõplikult lootust, et autor kuidagi siiski selgub.) Niisiis on tegemist propagandaosakonna egiidi all valminud ülevaatega olukorrast Eestis 1943. a. kevadel, kui usk Saksamaa võitu polnud pärast pahaendelisi tagasilööke Stalingradi all ja Tuneesias enam valdav (Tunis kapituleerus 5. mail 1943 ja “Raportis” sellele juba viidatakse). Koostaja on äärmiselt kriitiline – ilmselt ei olnud ta kohalik ega pidanud kartma, et ta enekuulmatute ettepanekute eest vastutusele võetakse, samal ajal sõltus ta mujalt tulnuna talle edastatud infost. Järgnevas lühianalüüsis püüan selgitada, kust informatsioon oli saadud ja milline see oli. Vaatlemata jäävad “Raporti” kultuuriteoreetilised vaated ja nende seos natsionaalsotsialistliku ideoloogiaga.

Autor on hoolikalt kasutanud Eestis käibivaid seisukohti, omaks võttes selle osa kohaliku juhtkonna hoiakud, kes on baltisakslaste siinses elus osalema kippumise vastu (Rosen-

¹ Ajaloomuuseumi arhiiv, f. 116, n. 5, s. 126, “Saksa okupatsiooni aegsed ülevaated poliitilisest olukorrast”.

² 1994. a. ülevaates arvasin, et ta oli lihtsalt arg, aga võib-olla põhjendab tema tõrksust ka mälestustes toodud värvikas kirjeldus, kuidas Saksa vägede sissetungil Balti riikidesse olevat Leedu peaministri ettepanek läbirääkimisteks Saksa vägedega Hitlerit nii vihastanud, et ta tegi korralduse lükata Balti riikide iseseisvuse küsimuse otsustamine edasi sõja lõpuni, varasemaid samme sel eesmärgil loetakse Saksa riigile vaenulikeks, ja kuna Mäe olevat samuti sõja algpäevil teinud ettepaneku taastada diplomaatilised suhted Eesti Vabariigi ja Saksamaa vahel, reageeriti sellele Gestapos väga ägedalt ning Mäe kohustus kähku “mitte ette võtma taotlusi Eesti iseseisvuse taastamiseks enne määratud tähtpäeva”. Vt. H. Mäe. Kuidas kõik toimus. Minu mälestusi. Matrix, 2005, lk. 178.

³ O. Mamers. Häda võidetuile. Kirjastus EMP, Stockholm, 1958, lk. 236, 262.

⁴ O. Angelus. Tuhande valitseja maa. Mälestusi Saksa okupatsiooni ajast 1941–1944. Olion, Tallinn, 1995, lk. 248.

⁵ H. Mäe. Kuidas kõik toimus, lk.156.

⁶ Ajaloomuuseumi arhiiv, f. 116, n. 5, s. 126, l.17–35, “Bericht über die politische Krise in Estland und ihre Folgerungen”.

berg, Litzmann ja Mäe on selgelt nende vastu, Angelus ja Vendt on tolerantsemad, leides, et nad tunnevad kohalikku tausta paremini).

“Raporti” sisesejuhatavas osas “Otsustava tähtsusega vastuolud” määratleb autor oma (tol ajal väga olulise) hoiaku eestlaste rassilise “vastuvõetavuse” suhtes, rõhutades, et alahindav suhtumine pärineb baltisakslastelt. Baltisakslaste seisundi kohalikus võimuruumis on autor endale ka selgeks teinud, viidates, et natsionaalsotsialism pole neile mitte iseendast omane, vaid erinevate ideoloogiate kasutamine on nende tavaline, ammu sisseharjunud taktika siinsete võimude vahel manööverdamiseks. Eestlaste “klassifitseerimisel” toetub autor ilmselt OV juhtide seisukohtadele, kes tollal väidavad, et kultuurilt ja keelelt on eestlased peaaegu germaanlased. Mäe meenutuste järgi koostas ajaloolane Juhan Libe Mäega koos pika seletuse, kuidas eestlaste puhul on tegemist muinasgermaani kultuuriga. Mälestustes, s. o. 1977. a. resümeerib ta, et “muidugi on see kõik teaduslik rumalus”,⁷ märkides samal ajal saavutusena ära, et vastavad natsistruktuurid jõudsid tänu Mäe ja Libe ponnistustele seisukohale, et eestlased kuuluvad põhja rassi ning nn. väärtuslike rahvaste hulka.⁸ “Jamaks” liigitab selle tagantjärele ka Angelus.⁹ 1930. aastatel võis aga teiste Euroopa rahvaste “hõimutõulisteks” liigitamisel toetuda NSDAP (*National Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei*) programmile, kus liikumise algusperioodil peeti võimalikuks ühendada natsism respektiga teiste Euroopa rahvaste kultuuride vastu.¹⁰ Sellest tulenes nn. “völkische Prinzip”, millele viitab ka 1930. aastatel Eestis viibinud Tartu ülikooli rootsi keele lektor Per Wieselgren.¹¹ Tegelikult seda respekti ei jagunud. Kui

eestlased olidki algul, pärast 1940.–1941. a. räiget kommunistlikku terrorit valmis unustama vanad vaenusuhted ja *Reich*’i sülelusse jooksmata, siis peatselt tajuti vabastajaid uute okupantidena ja okupeeritud said aru, et Saksa toetamine tähendaks aidata neil teisi rahvaid, sealhulgas ka ennast ikestada.

Reeglina oli NSDAP reserveeritud ainult sakslastele, kuid raporti autor, küll tõsiusliku natsina, peab huvitaval kombel suureks veaks, et eestlasi sinna ei võeta. Ja seetõttu on nad “sunnitud” demokraadid olema. Vähemalt tagantjärele hindab näiteks Angelus seda keeldu positiivseks¹², kuid küllap oleks natsiparteisse pääsemise võimalikkus leidnud tollal kasutajaid, hilisema õigustusega, et nii sai paremini “eesti asja” ajada.

Eestlaste käitumist iseloomustades toob autor põhjendatult esile, et nad on ühed vähesed, kes pole siin, rinde tagalas, *Reichi* vastu võidelnud. Seda väidavad ka Eesti Julgeolekupolitsei regulaarsed koondülevaated elanike meelsuse kohta, kus öeldakse, et sabotaaži- ja terroriakte pole siin korda saadetud, eraldades selgelt kohalikest siia saadetud langevarjurid, kes aga rahva kaasabil kiiresti tabatakse.¹³ Sellest samast räägivad ka tole-aegsed põrandaalused lendlehed¹⁴ pidevalt korratava soovitusena – ärge moodustage gruppe ega kasutage vägivalda sakslaste vastu, see kahjustab Saksa rinnet –, samuti veidi hilisem “Vaba Eesti” lendleht nr. 9, nov. 1943:¹⁵ “Hoiatage noori vägivallategude eest sakslaste vastu, enamuse vastu võitlev saksa sõdur väärrib tunnustust”, kutsudes samas üles hävitama parašutiste.

See suhtumine on punkt, kus iroonilisel kombel ajavad ühte asja nii saksa-aegne ees-timeelne põrandaalune kui ka okupatsiooni-

⁷ H. Mäe. Kuidas kõik toimus, lk. 157.

⁸ H. Mäe. Kuidas kõik toimus, lk. 173.

⁹ O. Angelus. Tuhanda valitseja maa, lk. 251.

¹⁰ E. Vallaste. Suur-Saksa riigi sünn. Eesti Kirjastus, Tallinn, 1942, lk. 60; U. Kuusik. Kolmas riik. Põltsamaa, 1999, lk. 68.

¹¹ P. Wieselgren. Vasarast haakristini. Eesti 1939–1941. Kunst, 2002, lk. 21, 305.

¹² O. Angelus. Tuhanda valitseja maa, lk. 211.

¹³ Eesti Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944. Eesti üldine olukord ja rahva meeleolu Saksa okupatsiooni perioodil politseidokumentide peeglis. Vt. Ad Fontes. 11. Riigiarhiivi väljaanne. Tallinn, 2002, lk. 77 jj.

¹⁴ ERA, f. R 64, n. 1, s. 240 (lendlehed, üleskutsed, 1942–43), l. 253 jj.

¹⁵ Ajaloomuuseumi arhiiv, f. 123, n. 3, s. 46, lendleht “Vaba Eesti”, nr. 9, nov. 1943. “Mobilisatsioon”.

režiim. Ausameelselt selgitab seda oma mälestustes Oskar Öpik: “Kui sakslaste kirumist koduses ringis pidada “resistance´iks”, siis oli see 41–44 väga suur. Kui selleks pidada relevantatud vastupanu ja sabotaaži, siis imelikul kombel pole sakslased kunagi seda kaevanud.” Kuid samas... “oli sabotaaž massiline – püüti anda normideks nii vähe kui võimalik, tänutunde aeg oli möödas, talumehe poeg, kes enne tahtis koos sakslastega sõida, põgenes aga Soome.”¹⁶ Öpiku seisukohast oli põrandaalune püüe jänestega joosta ja koertega taga ajada küll taunitav, mis ei tee seda aga olematuks. Asi, mida “Raporti” autor ilmselt tõesti ei taju, on siinse rahva, nii valitsejate kui ka valitsetavate võime selleks, mida praegu nimetatakse rehepapluseks.

Peab märkima, et “Raport” on oma löök-sõnades ja viidetes äärmiselt päevapoliitiline – pidevalt esinev termin “totaalne sõda, totaalne sõjapanus” tuleb käibeile just pärast Goebbelsi kõnet 18. veebruaril 1943,¹⁷ samuti viidatakse kohe Tunise langemisele, mis laseb määrata “Raporti” lõplikuks valmimisajaks 1943. aasta mai alguse.

Saksa poliitika üheks rängimaks möödalaskmiseks peab autor, et ei osatud ära kasutada teiste rahvaste võimalikku abi bolševismivastases võitluses, mida ta peab ka *Reich*’i majanduspoliitika läbikukkumise põhjuseks. Sakslaste mõistmatust poliitikast idaaladel kõnelevad ka julgeolekupolitsei aruanded.¹⁸ Samast räägib Felix Steiner, ka Eestis võidelnud vabatahtlike diviisi “Wiking” komandör – esialgu pakutud sõjaline abi lükati ülbelt tagasi, teatega “me vajame ainult teie leiba”.¹⁹

Seni kui *Reich* peab kõiki teisi alaväärtuslikeks ja kohaldab rahvaste kohtlemisel kahe-suguseid kriteeriume, püsivad lahendamata ebakõlad, millest eriti rõhutatakse reprivati-

seerimispoliitika fiaskot. Autoril on olnud ilmselt isiklik kontakt selleaegsete OV juhtidega, sest nende hilisemad mälestused langevad peaaegu sõnasõnalt “Raporti” etteheidetega kokku – nõukogude võimu poolt natsionaliseeritud omand nii linnas kui ka maal jäi Saksa riigi käsutusse, säilisid vihatud monopolised ettevõtted (*GmbH – Gesellschaften mit beschränkten Haftung*) ja eestlased oletasid põhjendatult, et neile jääb vaid väiketalu-nike, asunike ja väikekaupmeste roll. Ka on võimalik, et autor on eeltööna saanud tutvuda siinsete võimude Idaministeeriumile saadetud memorandumitega. Vähemalt Angelus väidab, et ta saatis neid sinna aprillis ja mais 1942, samuti märtsis 1943,²⁰ ja “Raportis” toodud näited normide ja palkade erinevusest ning eestlaste kui teisejärguliste inimeste kohtlemisest on täpselt samad. Paratamatu salakaubandus ja korruptsioon on esile kutsutud okupatsioonivõimude endi poliitikaga – tooraine ja varuosade hinnad on fikseeritud, kuna neid aga saada pole, siis peab tootja neid ostma altkäe ja selleks ka osa toodangust altkäe müüma.²¹

“Raporti” autori arvates on kuulmatu, et linnarahva normid sõltuvad sellest, kas talupojad oma kohuseid täidavad, ning ta mainib, et siinsete talupoegade toodangut läks ka Saksamaa tsiviilelanikkonnale. Angelus ütlebki, et nii see tõesti oli, kuid rahvale seda ei öeldud.²² Tegelikult said kohalikud sellest teada raadiosaadetest, ning ülemaaline nõrdimus pärast Göringi kõnet, kes ütles, et okupeeritud maade normidest toidetakse saksa rahvast, kajastub ka julgeolekupolitsei aruannetes.²³ Tagajärjeks oli, et toidukaarti-de norme ei saadud ettenähtud ulatuses kätte – puudujäävate koguste näited langevad taas peaaegu sõna-sõnalt kokku kohapealsete nurinatega.²⁴ Võimud eeldasid, et küllap saavad

¹⁶ O. Mamers. Häda võidetuile, lk. 280.

¹⁷ I. Kershaw. Hitler. Olion, Tallinn 1999, lk. 239.

¹⁸ Eesti Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944, lk. 266, 271, 273.

¹⁹ F. Steiner. Relva SS vabatahtlikud. Olion, Tallinn, 1999, lk. 39, 98.

²⁰ O. Angelus. Tuhande valitseja maa, lk. 228, 234, 247 jj.

²¹ Eesti Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944, lk. 159, 180, 205.

²² O. Angelus. Tuhande valitseja maa, lk. 213.

²³ Eesti Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944, lk. 184 jj.

²⁴ O. Angelus. Tuhande valitseja maa, lk. 248, P. Wieselgren. Vasarast haakristini, lk. 295, 303.

linnaelanikud tänu oma sidemetele toidu maalt kätte, sel kombel lükati noode võimude eneste poolt keelatud mustale turule.²⁵ Siinpuhul peab konstateerima, et kuigi tolleaegsed lendlehed manitsesid talupoegi just linlasi abistama ja varustama, mitte müüma sakslastele, “tagala spekulantidele”²⁶, oli neil spekulantidel pakkuda talupoegadele defitsiitseid kaupu – seebikivi, naelu, petrooleumi jms., ning maarahvas lähtus, patriotismi kõrval jättes, oma hetkehuvidest.²⁷

Raport kajastab üksikasjalikult ka kõigi kohalike võimulolijate pahameelt, et okupatsioonivõim arvestab ainult saksa nõunike ülbete ja asjatundmatute õpetuste ja suunistega, raisates tarbetult inimesi selleks, millega kohalikud ise hakkama saaksid.²⁸ Selle tagajärjel oli eestlaste hoiak peatselt realistlik – bolševike vastu, kuid ükskõik kellega.

Ülevaade mobiliseerimise võimalusest siin maal 1943. aasta kevadel ei saanud enam olla kuigi optimistlik. Autoril, kes muidu on teinud tublit kodutööd siinse tausta selgitamisel, pole selles küsimuses aga reaalselt ülevaadet – kuna ta andmed pärinevad kohalike kvislingite materjalist, siis pole need ilmselt selgitanud (kuigi nad pidid seda meeoluraportite põhjal teadma), et siin oli üha süvenev lootus lääneliitlaste abile ning sellel baseeruv nn. inglise orientatsioon. Sakslastega koos võitlemine oli lihtsalt paratamatu ja loodetavalt ajutine võimalus. Lendlehtede üleskutsed on konkreetseks – astuda leegioni, et saada relvad; rinne püsib, ärge olge liiga aktiivsed; oodata ära, kuni kaks vägivaldarežiimi teineteist nõrgestavad; Atlandi harta kehtib, viibige kodumaal (“roheline diviisi” lendleht).²⁹ Konkreetset mobilisatsiooniteemale pühendatud “Vaba Eesti” lendleht³⁰ teeb kokkuvõt-

te – eesti sõjameeste juhid peavad hoidma elavjõudu, vereohvrid pole praegu vajalikud, tuleb olla valmis tekkiva konjunktuuri ärakasutamiseks, siinsete ülesanne on suurriikide omavahelisi vastuolusid ära kasutada. Samal ajal oli eestimeelse demokraatliku põrandaluse esindajatel veendumus, et Baltikumi kaitstakse viimse meheni, ning selle kõrval paratamatult ebaloogiline lootus, et kahjuks tegelikkusel põhinev väide – Inglismaa ja USA on Balti riigid N Liidule ära lubanud – on lihtsalt sakslaste propagandavale. Raporti autor mõonab siiski, nendest hoiakutest küll mitte teadlikuna, et rindel oleksid eestlased tõesti mõttetult verest tühjaks jooksnud. Ta ei imesta, et värvatud põgenesid metsa või Soome ja eelistasid tööteenistust, kuna ka see pakuti välja “totaalse panusena”, värbamismetodeid on aga talle kirjeldatud realistlikult kui vägivaldseid ja häbiväärseid.³¹ Kõigest sellest teeb raporti autor üpris kaelakohtuliku järelduse (mida lendlehtede autorid mitte kusa-gil ei tee) – bolševistlik invasioon (rõhutades küll, et see olevat juhtide arvates välistatud) nõuaks vähem ohvreid kui igal rindelõigul ootav Stalingrad. Objektiivse informatsiooni puudusest tuleneb raporti autori hoiatus, et metsa pagunud värvatavad võivad ühineda saksa desertööride ja vene partisanidega. Siia saadetud nõukogude partisane oli nimelt eelnevalt instrueeritud mitte kontakteeruma “roheline leegioniga” – vajadusel tuli öelda, et nad on metsavennad, kuid nendega mitte ühineda – ja soovitatud teha saksavastast propagandat vaba Eesti kasuks, mitte rääkida kommunismi poolt.³² Oskar Öpik meenutab – Eestis oli vene langevarjureid, kuid rahva hoiak oli nii vaenulik, et mingit liikumist nad organiseerida ei saanud.³³

²⁵ O. Mamers. Häda võidetuile, lk. 249.

²⁶ Ajaloomuuseumi arhiiv, f. 123, n. 3, s. 46.

²⁷ O. Mamers. Häda võidetuile, lk. 252.

²⁸ H. Mäe. Kuidas kõik toimus, lk. 73; O. Angelus. Tuhande valitseja maa, lk. 261; Eesti Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944, lk. 256.

²⁹ ERA, f. R64, n.1, s. 240, l. 246, 253 jj., 298.

³⁰ Eesti Ajaloomuuseumi arhiiv, f. 123, n. 3, s. 46.

³¹ O. Angelus. Tuhande valitseja maa, lk. 194 jj., 201 jj.; O. Mamers. Häda võidetuile, lk. 241.

³² ERA, f. R 64, n. 1, s. 240, l. 255; Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944, lk. 70 jj., 76 jj.

³³ O. Mamers. Häda võidetuile, lk. 284.

Raporti autori mõonab – mobilisatsiooni vastu kõneleb tõik, et maal pole tõesti enam tööjõudu kas või saagikoristuseks: 45 000 meest on venelased küüditatutena ja mobiliseeritutena ära viinud ja umbes 25 000 meest on juba Saksa sõjaväes. Siiski lubab ta raporti lõpus, et Eesti suudaks Saksa poolel välja panna 60 000 meest (ja umbes niipalju neid koos nn. Uluotsa mobilisatsiooniga kokku tuligi, iseasi, millised olid nende tegelikud plaanid).

Lõppjärelused, millega autor veel loodab turgutada “Eesti sektoris” Saksa poliitikat, on väga radikaalsed, mingid kohaliku võimu esindajad seda endale lubada ei sõandaks. Taaskord paneb ta baltlastele süüks hoiaku, et eestlased on rassiliselt alaväärtuslikud, tema enda arvamus eestlastest on ülikiitev, rõhutades eriti nende rahvuslikku väärikut. Muuseas ei tule raporti tekstist kusagilt välja, et eestlaste tulevik eeldaks saksastamist. Eestlaste lepitamiseks on tema arvates vaja rahvussotsialistliku liikumise lubamist, et saada sellega eestlased riigitrüude rahvaste hulka, ning ta on veendunud, et nood ikka veel tahavad ühendust *Reich*’iga. Ilmselt polnud teda valgustatud julgeolekupolitsei ülevaadetest 1942. aasta teise poole kohta – eestlastest soovib 80% ühineda Soomega, 3–5% Saksamaaga (ka sõja algul olevat Saksamaaga liitumise pooldajate protsent olnud vaid 20).³⁴ Kõigest hoolimata on Saksamaas algusest peale nähtud enamlaste tagasitulekuga võrreldes väiksemat pahet ja seda tuleb selleaegseid kalkultatsioone hinnates arvestada. Nii ütleb Wieselgren, kes lahkus Eestist juba Saksa okupatsiooni alguses, et 1940.–1941. aasta terrorist tulenevad kaotused polnud mitte ainult arvuliselt rängad, vaid ka kvalitatiivselt hirmsad – rahvus kaotas oma eliidi – juhtivad poliitikud, sõjaväelased, ärimehed ning suure hulga aktiivsemaid haritlasi. Ja selles olukorras mõtles osa eestlasi tõesti ühinemisele Saksamaaga, kui ei ole võimalik liituda Soomega.³⁵ 1943. aastal, kui raporti autor leiab, et *Reich* saaks Eestiga arvestada

ainult iseseisvust pakkudes, ja loodab, et eestlased veel ootavad “saatusühtsuse” ettepanekut, on see juba hilineanud. Autor hoiatabki, et Saksa poole käitumine on olnud nii vale, et eestlaste koostööd enam loota ei või. Isegi kui nad otseselt mässama ei hakka, piisab vaid passiivsest vastupanust, et elimineerida igasugust toetust.

Omariikluse taastamist olid siinsed eri jõud – nii põranda all tegutsevad demokraatlikud grupeeringud, kellest lõpuks formeerus Eesti Vabariigi Rahvuskomitee, kui ka Eesti Omavalitsuse tegelased – taotlenud Saksa okupatsiooni algusest peale. Kumbagi eesmärgid pole kindlasti kokkulangevad, kuid nende puutepunkte ei saa eitada. Omavalitsusel oli vaja näilist omariiklust, et neil oleks legaalne luba mobiliseerida. (Täiesti liivakas-timänguna jätkub juba okupeeritud Nõukogude Eestile lahke omariikluse lubamine huku äärel seisval Saksamaal 1945. a. kevadel, jällegi arvestusega, et sinna taandunud eesti üksusi saaks “legaalselt” rindele saata.) Demokraatlikud jõud pidid, hoolimata lootusest Lääne abile (mis jäi tulemata!), arvestama, et Saksa relvadeta nad Eestit kaitsta ei suuda (midagi polnud parata, ka Sinimägede epopöa lõppes, kui Saksa raskerelvad tagasi tõmmati). Nende skisofreeniliste valikuvõimaluste üle võib tagantjärele targutada, kas valitud taktika oli “õige” või “vale”, kuid vahest oleks ka meil õigus öelda, et kui Churchill nõustus Euroopat ähvardava ohu tõttu võitlema koos kuradi vanaemaga, siis ei jäänud selle vanaema tegeliku palgema juba tutvunud Nõukogude Liidu poolt okupeeritud rahvastel muud üle, kui kasutada kuradi abi.

Raporti autorile on jäänud (jäetud?) petlik arvamine, et eestlaste soov ühineda *Reich*’iga on tõkestatud lihtsalt sakslaste poolsest hoiakust, ja ta pakub selle muutmiseks võimalikke variante – Eesti peaks olema kas iseseisev haldusüksus, *Reichsland*, oma riikliku korraldusega, eestlastel peaksid olema *Reich*’i kodanikuõigused, või saab Eestist

³⁴ ERA, f. R 64, n. 1, s. 60.

³⁵ P. Wieselgren. Vasarast haakristini, lk. 310, ka Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944, lk. 90, kus näidatakse, et eliidi likvideerimine on purustanud rahva moraali.

Reich´i liidumaa (*Bundesstaat*), mis säilitab omariikluse – muidugi *Reich*´i välis- ja majanduspoliitiliste huvide raames. Autor nendib, et parimad lahendused on juba maha magatud, soodsam oleks juba praegu omariiklusega nõustuda – samas eeldab see “omariiklus” kohustust totaalseks koostööks sõjas.

Kui oleks veel võimalik kasutada *Reichsland*´i varianti, pakub autor enda meelest parimaid väljavaateid – sinne haldusüksus võib moodustada rahvusliku valitsuskabineeti ja rahvusliku armee (Leegion tuleb tema soovitusel laiali saata, seda üsna lapsemeelse põhjendusega, et leegionist Nõukogude vägede kätte vangi langenuid ootab väga ränk saatus. Nii see ju oligi, kuid kas seaduslik “rahvuslik” armee oleks olnud Nõukogude poolele vastuvõetavam?!), kus muidugi maksavad *Reich*´i mobilisatsioonieeskirjad ning *Reich*´i varustus- ja hoolduskohustus. Asjaolu, et eestlased on nõus võitlema ainult oma kodumaa vahetel kaitsel,³⁶ on autor selgeks saanud, ta nõuab üksuste psühholoogiaga arvestamist, juhtides tähelepanu ka faktile, millele osutavad paljude lendlehtede selgitused – üksused ei tohi olla koondatud ühte rindelõiku, et mitte kõik rahvuse liikmed korraga surma ei saaks. Ka radikaalsed ettepanekud – tsiviilvalitsus ära kutsuda, *GmbH*-d laiali saata ning reprivatiseerimine täielikult ja kohe läbi viia – ei saa kuuluda kohaliku taustaga tegelasele, kuid samal ajal väljendavad need siinseid taotlusi. Rahva hulgas pidevalt liikuva kumu asemel, et eestlased on plaanitud ümber asustada ida poole Peipsit, pakub autor selle välja hoopis “eluruumi laiendamisena Pihkva ja Kingissepa suunal”, kusjuures need alad jäävad ainult Eesti majanduse kasutusse. Seda “ahvatlevat” ettepanekut peab näiteks realistliku mõtlemisega Wieselgren absurdseks sel lihtsal põhjusel, et niigi suurte inimkaotuste tõttu poleks selline ekspansiivne poliitika võimalik olnud, ja kohe kahtlustati

ka, et see võib tähendada hilisemat plaani tuua siia asemele kedagi muud.³⁷

Autor loodab ka lõpp-punktides, et rahvussotsialistliku liikumise lubamine peaks kohalikele meele järele olema, ning pakub ka “rahvusliku elu puutumatust kõigil aladel, kus see avaldub”, mis on vahest siis vihje kunagisele *völkische Prinzip*´ile. Selle kõige eest pakub ta oma lähetaajatele suuri noose, mida Eesti oleks võimeline sõja heaks andma, ja kokkuvõtteks toob ta esile veel ühe olulise tahu – Eesti on küllalt väike, et siin endale eksperimente lubada, ja samal ajal siiski küllalt oluline, nii et tema saamine *Reich*´i toetajate hulka jätkaks Euroopas hea mulje – naljakal kombel on meie katsejäneseks pakkumine peaaegu samade argumentidega olnud ka hilisemate sõprade ja heasoovijate menüüs.

Kui teha meie tundmatu autori ülevaatest kokkuvõte, siis on see õpetlik näide, kuidas väljastpoolt tulnud vaatleja – kes on otsustanud endale ja oma siiakomandeerijatele asja selgeks teha, tõtt rääkida, päästa veel, mis päästa annab, ning kel on lubatud teha üldsuunast erinevaid ettepanekuid – võib siiski väga olulistes asjades eksida minna, sest tal on ainult ametlikud informatorid, kes teda küll üpris ausalt valgustavad olemasolevatest probleemidest, kuid jätavad enda teada poliitiliselt sobimatu info. Siinses kontekstis siis selle, et Eestis toimub algusest peale kahekordne mäng – Saksa võimu kui ainsa reaalse kaitse ajutise aktsepteerimise taustal arvestati inglased-ameeriklastest lääneliitlaste, siinses kontekstis siis vastaste, toetusega. Need aga, küll teoreetiliselt Eesti iseseisvust toetades, ei kavatsenud tegelikkuses oma suure sõbra, Nõukogude Liidu soove Baltikumi suhtes eirata.

“Kolmas tee” oli Saksa okupantide jaoks loomulikult taunitav, kuid siinsetele võimuritele oli see suund väga hästi teada, sellest kõnelevad nii julgeolekupolitsei raportid kui ka memuaarid.³⁸ “Raporti” autor ei näi sel-

³⁶ ERA, f. R 64, n. 1, s. 8. “Jupo agentide informatiivsed ettekanded 1942 okt.–1943 dets., l. 58: „...leegionär võitleb ainult eestlasena ja ainult oma isamaa eest”; vt. ka O. Angelus. Tuhande valitseja maa, lk. 193 – eestlane tahtis võidelda selles rindelõigus, kus kodumaa oli ohustatud.

³⁷ P. Wieselgren. Vasarast haakristini, lk. 306.

³⁸ Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944, lk. 252; H. Mäe. Kuidas kõik toimus, lk. 222.

lest teadlik olevat, kui just seda ei tähenda ta kurtmine, et eestlased on sunnitud olema demokraadid. Reaalsusega ei haaku ka ta veendumus, et eestlased oluks õige kohtlemise puhul täiesti valmis sõjaliseks koostööks, ilmselt selle võimaluse selgitamiseks ta siia komandeeritud oligi.

Et kogu dokumendipakk – 1942. a. autonoomiakava ja lühiülevaated – on raportiga koos, siis võib see tähendada, et nood kõik anti talle tutvumiseks. Kuidas materjal kahjuks kindlaks tegemata pööningule sattus, seda me ei tea. See võib viidata võimalusele, et ülevaade jäigi ära saatmata, mis omakorda

selgitaks, miks seda Saksamaa arhiividest ei leitud. Igatahes on tegemist üldfoonist eristuva dokumendiga,³⁹ ettenägelikum on ülevaade ka seetõttu, et ta nägi tõsiseid ohumärke süsteemi toimimises juba nii varakult, 1943. a. kevadel, ja siis seda muidugi veel arvesse ei võetud.

Lõpuks järgneb “Raporti” tõlge, mille korrigeerimise eest võlgnen südamliku tänu Müncheni ülikooli doktorandile Kristel Kaljundile, kes aitas mind mitmetest hämaratest kohtadest üle. Loodan, et sellest tekstist võib teha veel järeldusi, mille peale ma ise ei tulnud.

Der Generalkommisar
in Reval
Abt.I Prop
O/Eb

Reval, den 22.5.1943

Raport poliitilisest kriisist ning selle tagajärgedest Eestis

I

Otsustava tähtsusega vastuolud

Pinged tulenevad erinevatest arusaamadest *Reich*’i ja eestlaste vahelistest suhetest.

1. Eestlased on põhja tõugu [*Artung*] rahvas. Lahtiseks jääb, kas nad on seda olnud algusest peale, või nad said selleks alles aastatuhandepikkuse suhte tagajärjel põhja rassiga.

Olgugi et demokraatlikus Eestis ei olnud 20 aasta jooksul selget suhtumist rassiküsimusse, otsustavad eestlased selle küsimuse õige kuuluvusinstinktiga. Siin ilmnevad esimesed vastuolud.

Saksamaa seisukoha määravad NSDAP rassipoliitilised põhimõtted, millest lähtudes nähakse eestlastes tõusuguluses rahvast [*artverwandtes Volk*] ainult kitsa asjassepühendatud isikute ringi poolt. Laiem saksa avalikkus, kuhu kuulub ka kogu natsionaalsotsialistlik juhtkond [*NS-Führer-*

³⁹ Eristuva ka selle poolest, mida siin ei mainita. Nimelt kuulub selleaegse poliitilise retoorika juurde ajakirjanduses, õpikutes ja propagandabrošüürides kohustuslik sõnaühend “juutlik-bolševistlik”. Käesolevas raportis on küll juttu võitlusest “alaminimestest” bolševike vastu, juudid ja rünnakud nende vastu puuduvad täiesti, sealgi, kus seda võiks eeldada (1940.–1941. a. terrori puhul). Ülevaade on koostatud, püüdes arvestada kohaliku rahva hulgas valitsevaid hoiakuid, seega võiks järeldada autorit arvavat, et antisemitismil siin kõlapinda pole. Oletust, et iga nats ei pruukinudki antisemiit olla, ei ole vist poliitabude võrgus sünnis teha?

Corps], sealhulgas tsiviilvalitsuse staap, lähtub eestlastega suheldes eeldusest, et eestlaste näol on tegemist rahvasterändamise perioodi asiaatlike võrsetega.

Seda suhtumist rõhutavad, enamasti osavalt varjatult, oma mõju suurendamise viimase abinõuna eriti baltisaksa “maadtundvad nõuandjad”.

Kahtlemata töid Saksa Ordu ja Hansa Eestimaaale kõrgema kultuuri. Määrav pole siinjuures aga mitte ajahetk, mil teatud kultuur juurdus, vaid see, et ta juurdus ja et kohalik rahvas oli võimeline seda kultuuri omaks võtma.

Ajalooliselt on tõestatud, et kõrgemate härrassõdalaskultuuride õitseae oligi Põhja- ja Kesk-Euroopas hiljem kui Vahemereruumis või Ees-Oriendis. Ometi ei saa sellest järeldada, et germaanlased oleksid kultuuriliseks arenguks olnud vähem suutlikud kui teised rahvad, kes olid germaanlastega võrreldes sel ajahetkel arenenumad. Faktidele toetudes võib väita pigem vastupidist. Kultuuriepohhid sõltuvad vajadustest. Kui germaanlased olid veel aastatuhandevahetusel Vahemere aladest kultuuriliselt maha jäänud, siis tulenes see sellest, et nad vastavaid kultuure oma tolaeegses eraldatuses ei vajanud. Samuti ei vajanud sellist kultuurilist arengut eestlased oma sarnases eraldatuses veel mitme sajandi jooksul pärast Kesk-Euroopa hõlvamist. Need kultuurid tõi siia sisse alles Saksa Ordu. Rahvaste, järelikult sh. ka eestlaste arengutaseme hindamisel on määrav siiski see, kuivõrd võtsid nad kõrgema kultuuri omaks või arendasid seda omakorda edasi. Sel ajal, kui Kesk-Euroopa jõudis kogu ülejäänud maailmast kiiresti ette, tõestas ka Eesti oma lühikesel iseseisvusperioodil, et ta kuulub Euroopa kultuuriruumi.

On arusaadav, et noor natsionaalsotsialistlik poliitika on uusi arusaamu esiplaanile seades eriti rõhutanud käsitust “*Deutschland über alles*”. Maailmapoliitikas kogenematud ringkonnad pööravad selle terve suundumuse aga kergekäeliselt põlglikuks suhtumiseks teistesse rahvastesse. Samaaegselt püüavad baltisaksa ringkonnad esitada kultuurilist arengut Eestis sellises valguses, nagu oleksid baltlased olnud Läänemere-ruumis ainsad kultuurikandjad. Oma väidetes tuginevad baltlased oma esivanemate vaieldamatuile saavutustele, samas vaikides maha selle, et eestlased on kunagi sisse toodud saksa kultuuri jätkanud ja edasi arendanud. Selle tõestuseks võib leida sadu näiteid eestlaste viimaste aastakümnete tegevusest, samas kui baltisakslaste puhul võib täheldada mitte ainult kultuuriliste edusammude puudumist, vaid koguni stagnatsiooni. Natsionaalsotsialismi eneseväärikusmõtte omaksvõtt baltisakslaste poolt ei anna aimu mitte baltlaste sünnipärasest sobivusest natsionaalsotsialismiga, vaid on osa baltisaksa võimupoliitikast kõigi Eesti maaisandate suhtes.

2. Kui baltisakslaste taotlusi iseloomustab ülivõrdeline natsionaalsotsialistlik eneseväärikus, nagu näiteks Waldemar Hartmanni raamatus “Baltlased ja nende lood”, kus on juttu “allakäigust läti-eesti vägivallavalitsuse all” (5, lk. 85–94), siis eestlastel on suhetest *Reich*’iga omad ettekujutused. Eestlased on arvamusel, et baltisaksa ajajärk on praeguseks hetkeks ajalugu. Enam ei räägita Saksa Ordu ja tolle õigusjärglaste seitsmesaja-aastasest vägivallavalitsusest, samas ei soovita, et meenutataks tolle aja heategusid. Selle ajastu negatiivsed ja positiivsed aspektid kompenseerivad teineteist. Kui aga baltisakslased esile tõstavad oma saavutusi, osutavad eestlased automaatselt sellele, mis neid saavutusi ajaloo kohtu ees degradeerib. Propagandistlik opereerimine saksa kultuuriga *Ostland*’is mõjub eestlastele punase rätikuna ja kisub lahti armistunud haavu. *Wehrmacht*’i vabastusaktsioon oleks võinud olla soodsaim alus uue, samaväärsusel põhineva rahvuspoliitilise suhte loomiseks *Reich*’iga. Rängad üleelamised tegid platsi puhtaks kõigist vananenud ja aegunud ettekujutustest ja muutsid Saksa-Eesti suhted puhtaks leheks. Eestlased uskusid, et *Reich*’i näol on tegemist noorenenud ja jõulise riigiga, mille poole eestlasi tõukas tõusugulus. Selle tõestuseks on eestlaste esimene vabatahtlik sõjapanus ning samuti materiaalsed toetused *Reich*’ile.

3. Nagu p. 1 on ära toodud, ei huvitanud Saksa poliitikat Eestis ei rassiliselt võrdsete rahvaste läbikäimine ega koostöö, vaid valitsemine. Sakslased seadsid esiplaanile viimase 700 aasta ajalooliselt kaheldava väärtusega panuse. Sellest lähtudes kirjeldati ka *Wehrmacht*´i vabastusaktisiooni kui eestlaste heaks ette võetud ristiretke bolševismi vastu. Sellele tuginedes rõhutati eestlaste erilist tänuvõlga *Reich*´i vastu, millest johtudes eestlased peaksid kõik *Reich*´i kavatsused õigeaks tunnistama. Kuna tegu oli reaalse, liialdatult kõrgete nõudmistega, äratati eestlastes enesealalhoiduinstinkt. Eestlased hakkasid kriitiliselt suhtuma Saksa lähtekohtadesse, millest *Reich* oma nõudmistes juhendus. Ometi ei heidetud *Reich*´ile isegi seda ette, et too Moskva pakti tulemusena Eesti ise bolševikele üle andis. *Reich* tegi seda samavõrd oma huvidest lähtudes, nagu ta hiljem bolševikud välja ajas. Ka siin on bilanss võrdne. Eestlased ei süüdistanud *Reich*´i maa saatuse hooleks jätmises – kuid samavõrd vähe saab eestlaste seisukohast vaadatuna rääkida Saksa-poolsest vabastamisest. Vabastamisel oli – ja nii nägid seda ka eestlased – väga kõrge moraalne väärtus. Kuid sellest hetkest, kui *Reich* hakkas sellest konkreetset kasu saama, läks kaotsi nii vabastuse moraalne väärtus kui käivitati ka eestlaste enesealalhoiduinstinkt, mis näeb *Reich*´i nõudmistest ohtu.

Põhinedes nägemusel, millel puudus ühine alus, hakkas *Reich* sellest hetkest teostama eestlaste suhtes neutraliseerimispoliitikat. See tähendas eestlaste jaoks, et tulevikus jäädakse ilma nii oma rahvusest kui ka selle säilitamiseks vajalikest poliitilistest ja majanduslikest abivahenditest.

Nagu punktides (1) ja (2) on selgitatud, iseloomustasid Eesti-Saksa suhteid nii ideelised kui ka majanduslikud lahkkelid. *Reich* rõhutas Eestis nii rahvuslikku diferentseeritust kui ka sellest lähtuvat majanduslikult erineva kohtlemise vajadust.

Pärast viljakaid kontakte natsionaalsotsialistliku Saksamaaga lähtusid eestlased rahvuspoliitilisest võrdsusest, samas kui *Reich* juhendus eestlaste suhtes nii rahvus- kui ka majanduspoliitilisest teisejärgulisusest.

Vabastamisjärgselt olid eestlased valmis *Reich*´i sülelusse jooksma. Nüüd aga tõukas *Reich* nad endast eemale – veelgi enam, eestlased hakkasid ise *Reich*´ist eemale tõmbuma. Eestlased tajusid kõike, mida *Reich* oma poliitilistest eesmärkidest lähtudes ette võttis, oma huvide vastu suunatuna. *Reich*´i propaganda, mis kirjeldas ihaldusväärseid olusid *Reich*´is, ei mõjunud, sest eestlased ei kuulunud *Reich*´i ning neid ei võetud isegi mitte võrdse rahvana. Saksamaal võib see olla kena, teise klassi kuuluvatele eestlastele on sellest vähe kasu. Selle parimaks tõestuseks oli eestlaste ja sakslaste erinev kohtlemine.

Ühistel huvidel põhineva koosluse asendas saksa ametnike ja ekspertide õpetav ja eestkostev suhtumine, olgugi et viimatinimetatute oskused ja võimed andsid üliharva tunnistust nende vaimsest üleolekust. Sellise poliitilise käitumise tagajärjel sai algsest poolehoiust vastumeelsus. Psühholoogiliselt võib siinkohal rääkida põlatud armastusest või äratõugatud poolehoiust.

Eestlased hakkasid oma saatust võrdlema teiste rahvastega hõivatud aladel ja jõudsid oma kogemustele ja sisetundele toetudes järeldusele, et Saksamaa suhtub kõigisse teistesse rahvastesse üleolevalt, mistõttu Saksamaa ei saa sõda võita, sest tema vastaseks pole mitte ainult bolševikud, vaid kõik rahvad. Eestlaste totaalne sõjapanus oleks seega oksa saagimine, millel nad ise istuvad. Rahvas, kes Saksamaad tolle sõjategevuses toetab, aitab vaid Saksamaal teisi rahvaid, sh. nimetatud rahvast ikestada. Iseenda absoluutsesse üleolekusse uskudes pole võimalik üksteisemõistmine teiste rahvastega, kes end sugugi alaväärtuslikuks ei pea. Saksamaa küll ei algatanud sõda, ometi sõnasid sakslased probleeme nii, et sõda oli vältimatu. Teades, et neile on ette nähtud hotentottide roll, ei toeta eestlased Saksamaa püüdlusi – seda võib neilt vaevalt oodata.

II

Diferentseerimispoliitika tagajärjed

Reich´i ja Eesti suhted on kantud *Reich*´i diferentseerimispoliitikast: võrdsete kohustustega kaasnevad ebavõrdsed õigused. Samad kohustused väljenduvad *Reich*´i ootuses, et Eesti osaleks totaalses sõjapanuses; erinevad õigused ilmnevad eestlaste teistsuguses kohtlemises kõigis eluvaldkondades. Kasutusele võetud materiaalsed abinõud ei ole tingitud sõjaolukorrast: teistsugune kohtlemine põhineb muul, nimelt rahvaste ideelisel erinevusel. See võtab eestlastelt võimaluse anda oma osa totaalsesse sõjapanusesse – tagajärgi on teisi. Natsionaalsotsialismi omaksvõtt on Eestis keelatud. See tähendab, et *Reich*, soovimata eestlasi enda tasemele ülendada, tõukab nad endast ära, ehk teisisõnu: kui juurdepääs natsionaalsotsialismile on keelatud, ei jää eestlastel muud üle kui olla demokraadid. Seetõttu ei saa nad *Reich*´i poolel võidelda, vaid peavad võitlema *Reich*´i vastu. *Reich* on seega endale ise vaenlasi tekitanud, keda maha tuleb suruda. *Reich* ei võitle enam bolševikest alaminimestega, vaid rahvaste rahvusliku vastupanuga. Sõda bolševismi vastu oleks juba ammu lõppenud, kui *Reich*´i poliitika poleks sellest teinud sõda rahvaste vastu.

Kui sõja alguses oli eestlaste motoks “Saksamaaga bolševismi vastu”, siis nüüd öeldakse: bolševismi vastu küll, kuid kellega, see on ükskõik. Kui asjad arenevad sarnaselt Esimese maailmasõja järgse ajaga, võib lõpuks jällegi saabuda aeg, kus eestlased on niihästi bolševismi kui ka sakslaste vastu ja liidus kõigiga, kes on sellest huvitatud. Selle olukorra vältimine peaks olema Saksa poliitika prioriteediks. *Reich*´i senine poliitika on poliitiliselt neutraliseerinud eestlased, kes alguses normaalsete poliitiliste eelduste juures sama võitlusvalmis olid kui *Reich*´i kodanikud ise. Selle poliitika jätkumine võib deneutraliseerida eestlased lähemal ajal mitte *Reich*´i hüvanguks, vaid kahjuks. Kui *Reich* sellist situatsiooni ennetada soovib, peab ta saavutama deneutraliseerimise oma hüvanguks, s. t. vabastama eestlased eestkoste alt. Sellest eraldi pikemalt.

Isegi eestlaste erapooletu seisundi säilitamisel on küsitav eestlaste kaasamine totaalsesse sõjapanusesse. Kui see üldse võimalik on. Eestlastel on lähtuvalt instinktiivsest kokkukuuluvustundest *Reich*´iga liiga tugevad sisetõkked, et avalikult *Reich*´i vastu välja astuda. Nad hoiavad end tagasi nii kaua kui võimalik. Kõigist hõivatud alade rahvastest on eestlased ainsad, kes pole teinud mingeid sabotaažiakte *Reich*´i vastu. Samaaegselt takistab neutraliseeritud seisund eestlaste rakendamist sõjategevuses Saksa poolel. Otsustavaid lahinguid ei lööda halvatud tunnete ja poole südamega, selleks peab üksikisik end täielikult pühendama ja asjas veendunud olema. Ka majandusvallas ei saavutata edu mitte passiivsuse, vaid individuaalse hoolega. Juba roomlased tegid vahet *omnia diligentia*´l ja [*diligentia*] *quam suis rebus*´el ehk hoolet, millele just parasjagu hooletust ette heita ei saa, ning hoolet, nagu iseenda hüvanguks tegutsemine. Just seda viimast on hetkel vaja. Majanduskasv on võimalik ainult viimasel juhul. Negatiivse näitena võib nimetada N. Liitu, kus puuduvad majanduskasv ja rahva vara käibe aktiivne bilanss, kuna seal ei eeldata üksikisiku individuaalset panust. Nõukogude Liidus, nagu ka Eestis hetkel, arvutatakse tulemus ette välja, plaanitakse ja lämmatatakse tulemus seeläbi juba eos. Eesti majanduselu juhib paragrahvide tulv. Kui riigivõim ei mõista valitseda muuga kui paragrahvidega, tajutakse seda võimu paratamatult kui võõrvalitsust. Seejuures oleksid eestlased olnud valmis andma *Reich*´ile oma totaalset panust, kui *Reich* poleks valedest, s. t. liialdatud natsionaalsotsialistlikest ettekujutustest lähtudes ja baltisaksa ambitsioonidest inspireerituna püüdnud vägivallaga saavutada seda, mida eestlased olid valmis vabatahtlikult andma. Selle asemel püüdis *Reich* kõike ise teha, tõrjudes tagasi teiste osaluspüüded, kuna pidas kõiki teisi suutmatuks. See isetegemispüüe jättis teistele rahvastele *Reich*´ist kummalise mulje: nagu šeff, kes haarab labida selleks mõeldud tööjõudu ignoreerides, või majaproua, kes mööbli alt tolmu

õngitseb, samas kui teenijanna vaatab seda ettevõtmist kõrvalt. Tõeline juhtimine ei tähenda ise tegemist, vaid teistel teha laskmist, võib-olla isegi mitte ise juhtimist, vaid teistel juhtida laskmist.

Lisaks sellele polnud *Reich*´i esindajate isetegemine sugugi mitte alati eeskujulik; sageli ei saatnud nende tegevust edu. Ilmselt halva poliitika puhul saab ka propaganda vaid halvasti välja kukkuda – või siis seab selliste meetodite propageerija end lõpuks oma vusserdise kõrvale ritta ja naerab koos teistega selle üle.

Nii on *Reich* hulgaliselt omalt poolt isikuid kaasates saavutanud vaid vähese osa sellest, mida oleks võinud saavutada omalt poolt personali raiskamata, kuid võõra rahva abi kasutades. *Reich*´i selline poliitika on andnud tulemusi, mis on nii katastroofilised, et tagasihoidlikkus on olukorra tõsidust arvesse võttes kohatu: tuleb kõrvale jätta valehäbi ja truualamlikkus. Tuleb ära kasutada iga vahendit, mis tekkinud olukorda muuta suudaks.

Reich´i poliitiliste asutuste käitumine, mille vastu kindralkomissari korduvad katsed oma arvamust väljendada on olnud võimetud, on praeguseks hetkeks neutraliseerinud isegi rahvastiku kõige saksasõbralikuma osa. Pessimistid omakorda usuvad teatud resonantsi, mis avaldub selles, et rõõmustatakse *Reich*´i iga ebaõnnestumise üle vaikselt lootuses, et *Reich* kaotab sel moel peagi viimsegi jõu ja positsiooni. Meenuvad Rathenau sõnad, et maailma ajalugu oleks muutunud mõtetetuks, kui Wilhelm II-l oleks õnnestunud võitjana läbi Brandenburgi väravate Berliini ratsutada. Realistlikud poliitikud soovivad omakorda *Reich*´ile heast südamest veel ühte Tunist või Stalingradi, et *Reich* kaotustest õpiks ja sealjuures oma upsakust kahetseks. *Reich* peaks saama nii paljude kaotuste osaliseks kui võimalik, ilma et ta hukkuks, küll aga õpiks teiste rahvastega koos töötama. Alles siis võib kõne alla tulla Euroopa saatuseühtsus ja Uus Euroopa. Siis võib täituda ka enamiku eestlaste soov poliitilisest ühendusest *Reich*´iga. Nii kaua kui see pole võimalik ja *Reich* teeb ühe vea teise järel, nii kaua kui poliitika lähtub valedest eeldustest, nagu omaenda absoluutne esmaklassilisus ja teiste tegelik alaväärtuslikkus, ja sellest lähtudes kasutatakse rahvaste kohtlemisel kahesuguseid kriteeriume, tuleb arvestada järgmiste ebakõladega:

1. *Reich* sunnib eestlasi evima demokraatlikku maailmavaadet, keelates neil saada natsionaalsotsialistideks.

2. Reprivatiseerimise puhul rõhutatakse selle teo armulikkust olemust, kusjuures eestlastest omanikud ei mõista, milles see armulikkus seisneb. Kui kehtivad bolševistlikud tingimused, on omandi kaotus iseendastmõistetav, kui aga bolševistlikud tingimused ei kehti, on omandiõigus samasugune iseendastmõistetavus. Siis on ka endastmõistetav, et eestlased toetavad igati valitsust, mis võitleb bolševismiga. Kui iseendastmõistetavusest tehakse eriline armuosutus, asendub seotusetunne *Reich*´iga orja tänuvõlatundega. Orjad aga ei huvitu isanda isiklikest asjadest. Armuosutus võtab eestlastelt sisemise kohustuse seista Saksamaa kõrval, sest sellega on lõõgastatud kiil õiguste ja kohustuste omavahelise seotuse vahele. Iseenesestki mõista eeldatakse, et bolševistlikud meetmed kaovad, samuti nagu on iseendastmõistetav, et igaüks tunnetab kohust võidelda bolševistliku süsteemiga. Kui selle iseendastmõistetavust ei tajuta ning selle rahvale selgitamiseks on vaja erilist armuakti, siis pole ka endastmõistetav, et igaüks täidab oma kohust. Armuakt lahutab õiguste ja kohustuste seotuse, vabastades kohustusest käituda õigustele vastavalt, kuna tänuvõlg lunastab õigustega seotud kohustused, mis reprivatiseerimise armuaktist peaksid tuleneva.

Pealegi oodati isegi käesoleva kaheldava väärtusega reprivatiseerimisega selle hetkeni, kui *Reich*´ile sai selgeks, et vajatakse teiste rahvaste abi. Kuid sama tingitult, kui hakati läbi viima repri-

vatiseerimist, osutasid ka eestlased *Reich*´ile abi. Pealegi jättis *Reich* kaubanduse ja tööstuse vallas endale endiselt vaba voli, nagu alguses oli jäetud eraomandi suhtes põllumajanduses ja linna maaomandi suhtes. Kaubanduses ja tööstuses säilisid monopoolsed ettevõtted [*GmbH – Gesellschaften mit beschränkter Haftung*], takistamaks Eesti majanduspotentsiaali taastamist ning püüdes tagada *Reich*´i huvidega arvestamist Eesti tootmises. Tegemist on diferentseerimise näidetega, mida kohalik elanikkond just nii ka tajub.

Möödamannes olgu mainitud, et praeguseks hetkeks on reprivatiseeritud vaid 50 maaomandit 140 000 natsionaliseeritud omandist maal. Ülejäänud ülekaalukast osast on hetkeseisuga arvata, et see täiendab samuti Saksa majanduspotentsiaali ja senised omanikud jäävad tühjade kätega. Riigimajandid ja metskonnad kuuluvad automaatselt Saksa majanduspotentsiaali. Eestlased oletavad, et neile on tulevikus oma maa majanduses ette nähtud vaid väiketalunike, asunike ja väikekaupmeeste roll. Sellised väljavaated ei innusta loomulikult osalema totaalses sõjapanuses.

3. Ka saksa ja eesti teenistujate palgad ja töötasud on erinevad. Eestlaste sissetulekud tervikuna moodustavad vaid murdosa väiksema hulga Eestis viibivate sakslaste sissetulekutest tervikuna. Võrdsete kohustuste põhimõte (võrdne töö) erinevate õiguste juures (erinevad sissetulekud) on ka siin ilmne.

4. Saksapoolne korruptsioon (salakaubandus jne.) pole karistatav, eestipoolne küll.

Salakaubanduse põhjuseks on Eestis valitsevad omapärased tootmistingimused, mida iseloomustavad hinnakäärid. Ka hinnakääride põhjuseks on see, et kohustused on Eestis *Reich*´i kodanikele kehtivate kohustustega samastatud, õigused aga mitte. *Reich*´is on tootmisvahendite ja toodangu hinnad omavahel kooskõlas. Eestis on see vaid teoorias nii. Tootmisvahendite (tooraine, varuosade jne.) hinnad on samuti fikseeritud, nende sissevedu on aga nii vähene, et neid on kaubanduses vaevalt saada. Kui tootmist, eriti põllumajanduslikku tootmist, tahetakse käigus hoida, ja ilmselt tahetakse, sest pealepandud normid tuleb täita, siis on tootjal vaid kaks võimalust: ta kas toodab ja eksib määratud hindade vastu, ostes tootmisvahendeid altkäe, ja et seda teha, on ta sunnitud osa toodangust samuti altkäe müüma; või ta ei tooda ja teda ähvardavad normide mittemäitmise eest ettenähtud trahvid. Igaüks, kes osaleb tootmisprotsessis, eriti põllumajanduses, eksib mingil viisil kehtivate määruste vastu ja võib saada karistatud.

Võrdsete kohustuste printsiip (tootmise osas) erinevate õiguste juures (nõudlus tootmisvahenditele) on ka mainitud lahkelt põhjuseks.

5. Ka toiduainetega varustamine on mõjutatud raskendatud põllumajanduslikust tootmisest, eriti vastukäivatest trahvimäärustest. Ka siin on määrav võrdsete kohustuste printsiip erinevate õiguste juures. *Reich*´is oleks mõeldamatu olukord, kus toiduainete normid sõltuvad sellest, kas talunikud täidavad varumiskohustusi [*Lieferungsauslagen*] või mitte. Sel viisil ühtede õiguste sidumine teiste kohustustega viiks rahutusteni elanikkonnas. Ühelegi ametiasutusele ei tuleks pähegi esitada linnaelanikele niisuguseid häbematusi.

Kuid Eestis võib seda teha, sest eeldatakse, et eestlased kui teisejärguline rahvas peavad niisuguse kohtlemisega leppima. Seos pole isegi otsene. Lisaks sellele selgitatakse linnaelanikele, et see, kas nad oma toidunormid saavad või mitte, ei sõltu ainult sellest, kas talunikud on piisavalt tootnud, vaid täiendavalt ka sellest, kas sõjaväe vajadused on kaetud. Samahästi võiks öelda, et siinsed linlased saavad oma normid alles siis, kui mingi linn Lääne-Saksamaa tööstuspiirkonnas on lisaks nende toodanguga varustatud – on ju ka see sõja seisukohast oluline, kui nii võtta. Antud

juhul pole küsimus selles, kas sõjaliselt tähtis panus peab olema kindlustatud, see on iseenesest mõistetav, vaid selles, et selliseid asju tuleb käsitleda lahus, nii nagu seda *Reich*´is on ka tehtud ja edaspidi tehakse. Kui tsiviilelanikkonnale jääb üle vähe või ei jää midagi, siis on sel oma põhjendus, samas on mõeldamatu ja lubamatu, et keegi, antud juhul linnaelanikkond, vastutab kellegi teise, antud puhul talunike edu või tegevuse eest.

Sellisel kõlbeliselt ja õiguslikult lubamatul ühtede õiguste sidumisel teiste kohustustega on negatiivsed tagajärjed ka *Reich*´ile, sest Saksa organisatsioonivõime ja riiklike asutuste maine selles osas, mis puudutab toidukaarte, on väga halb pärast seda, kui toidukaardid kui riiklikud sissetulekutõendid kaotasid kehtivuse sarnaselt katteta tšekkidega. Selline heade tavadega mitte kooskõlas olev vägivaldne ja omavoliline õiguste sidumine võõraste kohustustega viis praktikas selleni, et Tallinna elanikkond sai 1943. a. jaanuarist märtsini 720 tonni liha asemel vaid 200 tonni, mis tegi inimese kohta 250 grammi asemel nädalas umbes 100 grammi 14 päeva jooksul. Võid kas ei jagatud üldse või on seda iseloomustavad arvud veelgi ebasoodsamas vahekorras tegelike normidega.

Kõige absurdsem selles varustussüsteemis on aga asjaolu, et vastavate puudujääkide korvamiseks eeldatakse, et linnaelanikel on sidemed maaelanikkonnaga ja et nad end sel viisil varustavad, kuigi selliste sidemete olemasolu, nagu ka toiduainete ostmine vabaturult, on rangelt keelatud. Et mitte nälgida, on linlased sunnitud end varustama mustal turul, olgugi et neid selle eest karistatakse. Teisisõnu: tsiviilvalitsus ise viib linnaelanikud nii kaugele, et nad tegelevad salakaubandusega, ja karistab neid siis selle eest, et nad lasid end nii kaugele viia.

Niisugune asjade seis on mõeldav ainult eeldusel, et tegemist on erinevate heade õigustega koos täiesti võrdsete kohustustega.

6. Seoses eelnevaga olgu võrdlevalt mainitud normide suurused:

	Leib	Rasvaine	Liha
Sakslased Ostlandis	2350	280	700
Sõjavangid	2600	130	250
Eestlased	1700	180	250

kuusuures eestlaste varustamine põhineb vaid teoreetilisel nõudlusel ja pole tagatud isegi mitte nimetatud ebavõrdsel tasemel. Et eestlased mingeid riietusesemeid ja jalanõusid ei saa, olgu vaid möödaminnes mainitud.

7. Ka aktiivse rindeteenistuse ja mobilisatsiooni puhul abiteenistusse *Wehrmacht*´is on määrav teisejärgulisuse teema. Kuna eestlasi ei tahetud ühendusse saksa rahvaga ja neil polnud silme ees rahvuslikke eesmärke, mille eest võidelda, siis kulges värbamine leegioni äärmiselt ebarahuldavalt. Kui siis kuulutati välja kaudne mobilisatsioon [tööteenistusse] totaalse panu-sena, olid eestlased veel valmis vaid Saksa huvide eest töötama, nende eest langeda nad aga ei tahtnud. Ühemiljonilise rahva panus suurtesse sõjasündmustesse paistis mõttetu – eriti, kui samadel põhjustel, mis eestlaste puhul, polnud ka teiste rahvaste poolt mingit abi oodata. Eestlased oleksid rindel mõttetult verest tühjaks jooksnud. Bolševistlik invasioon, mille võimaluse

kõrgem valitsev kiht on juba välistanud, nõuaks arvatavasti vähem vereohvreid kui igal rindelõigul ees ootav Stalingrad. Seepärast hoidusid eestlased aktiivsest rindepäanusest. Värvatud põgenesid metsadesse või läksid Soome. Ülejäänud rindekohuslased osalevad mobilisatsioonis ilma sisemise vaimustusega, seda enam, et värbamismeetodid on ennekuulmatud. Et saada vähem töökohuslasi ja rohkem relvakandjaid, kasutasid komisjonid kõige kavalamaid nõkse. Mõnikord pidid värvatavad kohustuma sõjaväkke astuma ähvarduse all, et nad vastasel juhul ei saa tagasi oma rõivaid. Väidetavalt võis mobilisatsiooniliikide vahel vabalt valida, ometi tuli korduvalt ette vahistamisi, kui värvatavad otsustasid ühe kindla mobilisatsiooniliigi kasuks ning lükkasid väljapakutud mobilisatsiooniliigi tagasi.

Selline varjatud mobilisatsioon koos ebasümpaatsete värbamismeetoditega meenutas surnud hingede värbamist. Samamoodi hangiti ja osteti Gogoli romaanis kokku surnud hingi Venemaal pärisorjuse ajal. Ka praegu polnud tegu millegi muu kui surnud hingedega, sest füüsiliselt mehi küll värvati, kuid mingit veendumust nende südames polnud. Mobilisatsioonist alates kubiseb linn purjus meestest, kes suhtuvad asjasse ükskõikseks või joovad end murest ja häbist purju. Üksuste ärasaatmine, mis lõpuks ettevõtmise naeruväärsuse tõttu jäeti ära, paistis pealtvaatajatele halva naljana. Tegemist pole sõjapanusega, vaid see on mäng olematute tunnetega, ühesõnaga, igas suhtes tühikäik.

Selle erakordselt negatiivse või igatahes esialgu sellisena tajutava värbamise tagajärjeks on see, et need, kes metsas pelgupaika otsivad, moodustavad seal koos saksa desertööride ja vene partisanidega kodusõja ja anarhia taimelava. Niinimetatud metsade “rohelist leegionit” on juba olnud kokkupõrkeid omakaitse ja teiste riiklike korraajajatega. Mobilisatsiooni teine suur negatiivne tagajärg seisneb selles, et Eestilt võetakse ära tööjõud ja seatakse seeläbi ohtu tootmine, eelkõige eesmisev saagikoristus. Tööjõu hulk on juba piiratud, sest bolševikud küüditasid või mobiliseerisid 45 000 meest ja umbes 25 000 on juba Saksa sõjaväes, see teeb kokku 70 000 meest maksimaalselt 110 000-st (10% rahvastikust), kellega üldse oleks saanud tootmises arvestada.

Eestlaste alamrassiliseks pidamine ilmneb mobilisatsiooni puhul selles, et värbamine toimub viisil, mis meenutab pärisorjuse aegu või koloniaalüksuste kokkuajamist. Väärrikustundega rahvale ei tohiks välja pakkuda mobiliseerimismeetodeid, mis väljastpoolt paistavad järgivat rahvusvahelist õigust, mille puhul aga tegelikult on tegemist politseimeetmetega.

Kõik need meetmed kokku annavad aimu sellest, et *Reich* ei ole eestlastele midagi pakunud, küll aga on kõike keelanud, mida põhja tõugu rahvas hingeliselt ja füüsiliselt vajab. Veendumus, et *Reich* ei kavatse vallutatud alasid enda tasemele ülendada, vaid tahab neid endast eemal hoida ja ära tõugata, pääseb üha rohkem maksvusele ja saavutab sellise ulatuse, et isegi suurimad idealistid ning *Reich*’i ga saatusehütsuse mõtte viimased kandjad ei usu, et suudaksid oma rahvusliku autundega ühendada niisuguse Saksa poliitika käsilaseks olemist. Kuid ka Saksa poolel on eelkõige parimad ringkonnad meeleheitel Saksa poliitika libeda tee üle, sest vähe sellest, et eksliku poliitika tõttu on vapper sõjavägi jäänud ilma võitudest, rahvaste keeldumine antud poliitiliste tavade juures *Reich*’i toetada ähvardab käest libisenud võidu pöörata kaotuseks. Üks mõistlik saksa inimene ja eelkõige natsionaalsotsialist teab liigagi hästi, et oma kasu on saavutatav vaid üldise kasu kaudu. See liikumise põhireegel on ka rahvaste elus analoogselt rakendatav. Järelikult ei olnud poliitika puhul, mis partei põhimõtete laiendatud rakendamisevõimalused tähelepanuta jättis, tegemist Saksa poliitikaga ja veelgi vähem natsionaalsotsialistliku poliitikaga. Antud poliitika on välissuhetes toiminud nagu demokraatia sisesuhetes. Välispoliitiline demokraatia aga tähendab riigireetmist.

III Lõppjärelused

Lõppjärelused, mida Eesti poliitilisest kriisist lähtudes saab teha *Reich*´i poliitika osas, osutavad rahvusvaheliste suhete järsule halvenemisele tulevikus. Eesti sektori osas on soovitatavad järgnevad meetmed:

1. Saksa poliitika üldine ümberorienteerumine, s. t. eemaldumine äärmuseni viidud ja eelkõige baltisakslaste poolt alalhoitavast ettekujutusest eestlaste rassilisest erinevusest sakslastest. Tõelise poliitilise juhtimisprintsipi juurutamine, kusjuures juhtimine ei tähenda isetegemist, vaid teistel teha laskmist. Rahvussotsialistliku liikumise lubamine Eestis kohalikest seisukohtadest lähtudes ja niisuguste rahvuslike püüdluste väärtustamine, mis otsivad võimalust *Reich*´iga üheks saada. Kui *Reich* soovib sõda võita, on peale seda olemas vaid riigitruid ja riigivaenulikud rahvad. Eestlased võivad ja tahavad kuuluda esimeste hulka. Kui nad seda ei soovi või ei taha, saab selle põhjuseks vaid olla see, et *Reich* neid selles takistab. Seetõttu tuleb praegune väljalülitamispoliitika asendada kaasamispoliitikaga. Praeguse poliitika jätkumisel on eestlastel reaalselt vaid üks valik: ühineda nendega, kes ei jaota rahvaid esmaklassilisteks ja teisejärgulisteks.

Eesti-Saksa suhetel tuleb lasta areneda nende loomulikus suunas, mis viib eestlased *Reich*´i. See tee on siiani olnud tõkestatud. Vaba rahvana ei ole eestlasi *Reich*´i lastud, orjadena ei taha nad seda ise. Rõhuv enamus eestlastest eelistaks kõigist rahvaste ühendustest ühendust *Reich*´iga. Propaganda tuleks sellele üles ehitada. Paljude küsitava väärtusega spetsialistide asemel, kelle teened seisnevad ainult kaasabis lüüasaamisele ja ebakõlale rahvaste vahel, peab asuma rahvusühitsuse propaganda. Propagandist, kes selle ülesande täidab, on sõjaliselt tähtsam kui terve hulk spetsialiste, kes esindavad vaid üleolekut ja ebakõla rahvaste vahel.

Kui eestlased ise tahavad *Reich*´iga seotud olla, siis tuleb neile püüdlustele täielik vabadus anda. Hetkel lahutab eestlasi *Reich*´ist mitte eestlaste, vaid *Reich*´i hoiak. Kunstlikult tekitatud vastandlikkuses peituvad kõigi *Reich*´i poliitika ebaõnnestumiste põhjused. *Reich* peab andma eestlastele võimaluse vabatahtlikult teha seda, milleks *Reich* usub neid sundima pidavat. Sunni sissetoomine loomulikesse suhetesse teeb poolehoiust vastumeelsuse ja annab aimu sellest, et niisugustest loomulikest suhetest ei saada aru. Tootmises, totaalses panuses sõtta – kõikjal rakendab *Reich* üht printsipi: “*Und bist du nicht willig, so brauch ich Gewalt.*” [“Kui sa vabatahtlikult ei allu, kasutan vägivalda.” – tsitaat Goethe “Metshaldjast”. – S. A.] Vägivalda milleks? Et suutmatusega teist rahvast mõista saavutada midagi, mida eestlased loomu poolest oleksid ise teinud. Kui mõelda sellele, et ühelegi rahvale ei oleks sarnane samade kohustuste ja erinevate õiguste poliitika meele järele, on selge, et *Reich* põrkub oma senise poliitikaga jätkates ainult vastupanule. *Reich* ei saa pikemas perspektiivis öelda: teie töö, teie sõjapanus sobivad meile, te olete koguni kohustatud samas vaimus jätkama, kuid ühiskondlikult me teid ei tunnusta, oma õigustes olete te alamast klassist. Te peate tegema sedasama mis *Reich*´i kodanikud, kuid teie saavutusi ei tunnustata nendega võrdselt. Ükski aus eestlane ei saa sellises poliitikas osaleda, ning kes seda teeb, seda põlgavad tema rahvuskaaslased. *Reich*´i jaoks on aga oluline kogu rahva ning mitte paari kuuleka sisutühja tegelase panus. Sellist inimest, kes suudaks mobiliseerida totaalseks panuseks kogu rahva tolle aumõiste vastaselt, pole ei siin ega kusagil mujal kunagi sündinud. Ja kui keegi võimukandjatest Berliinis roheline laua taga valmisolekut avaldab võtta see roll enda peale, ei tähenda see veel, et teda saadaks edu. Ja kui ka eesti rahvas seepeale otse mässama ei hakka, piisab siiski passiivsestki vastupanust, et elimineerida iga arvestatavat panust sõtta ja võitu. Mõeldes eelkõige võitluse

rasketele tingimustele praegusel hetkel ja võttes arvesse meeste nappust, sest Eesti meestest on 4% küüditatud ja 2% juba *Reich*´i poolt mobiliseeritud, arvesse võttes materjalipuudust jne., on senise skeemi järgi talitades võimatu saavutada edu. Siin võib aidata vaid äärmine leidlikkus, juba mainitud *diligentia quam suis rebus*, sest edu saavutamiseks tuleb väljuda raamidest ja eeskirjadest, mida saab ühe mõõdupuuga kõigile rakendada.

Eestlastel pole mõtet osaleda milleski, milles neid hiljem süüdistama hakatakse, kui on ette teada, et nende pingutusi ei saada edu. Senise poliitika jätkudes juhtuks aga just nimelt see, ning osaliselt on juba juhtunudki. Edu saadaks eestlaste tegevust vaid siis, kui eestlased tohiks võtta *Reich*´i üritust kui oma ja võiksid rakendada toda edu eelduseks olevat põhimõtet *diligentia quam suis rebus*. Seni kui *Reich*´i üritus pole eestlaste üritus, jääb edu tulemata. Eelkõige majandusest saab vaid käibemajandus, mitte kasumimajandus, ning võitlusvõimeliste üksuste isikliku panuse asemel on oodata kokkuaietud surnud hingi.

2. Käsitlemata on veel vaid küsimus, kuidas peaks toimuma eestlaste deneutraliseerimine. Selleks on vaid kaks võimalust: Eestist saab *Reichsland*, s. t. iseseisev Eesti haldusüksus *Reich*´is oma riikliku korraldusega, mis on kohandatud korraldusega *Reich*´is, kusjuures eestlastele antakse täielikud *Reich*´i kodaniku õigused, või saab Eestist *Reich*´i liidumaa [*Bundesstaat*], mis säilitab *Reich*´i välis- ja majanduspoliitiliste huvide raames omariikluse.

3. On võimatu ennustada, kas on veel võimalik saada *Reichsland*´iks või on selle mõtte teostamiseks siin liiga hilja. Võib-olla on *Reich* selle võimaluse juba mööda lasknud ja järele on jäänud veel vaid võimalus saada liidumaaks. Mõlemal puhul ja üldeldse on *Reich* maha maganud ja kerge-meelselt käest lasknud parimad lahendused Eesti osas. Sellest lähtudes on *Reich*´i jaoks juba praegu soodsam nõustuda omariikluse andmisega Eestile, kohustusega totaalseks koostööks sõjas, kui niisugune nõustumine hiljem ilma selle kohustusega, sest senise poliitika jätkumine tähendab toetuse nõrgenemist *Reich*´ile. Omariiklusega nõustumine tagab *Reich*´ile välispoliitiliselt vähemalt veel ühe liitlase, samas kui senise poliitika jätkudes on *Reich*´il üks sisepoliitiline vaenlane juures.

a. Omariiklusega nõustudes rakenduvad vastavad rahvusvahelisele õigusele tuginevad tingimused, s. t. lepingud, liidud jne.

b. Kui aga Eestist saab *Reichsland*, s. t. Saksa riigi iseseisev osa, tulevad arvesse järgnevad mõõndused, ilma milleta ei saa eestlastelt oodata *diligentia quam suis rebus*´t:

1) Nõustumine rahvusliku valitsuskabinetiga.

2) Nõustumine rahvusliku armeeaga, millele kehtivad *Reich*´i mobilisatsioonieeskirjad ja varustus- ning hoolduskohustused. Koondatud väeosi tuleks rakendada rügementide kaupa rindelõikudel, mida eestlased tajuvad kui kaitsetsoone, s. t. rinde põhjalõigul. Seejuures pole määrav mitte väejuhatuse loogika, vaid nende üksuste psühholoogia, kelle rakendamine põhjalõigul kodumaa vahetuks kaitseks oleks kõige tulemusrikkam.

Kõigi seniste lahinguüksuste, sh. Eesti Leegioni laialisaatmine, sest neid ähvardab juhul, kui nad Nõukogude poole kätte vangi langevad, mässajatena tapmine või piinamine. Eesti üksused peaksid olema allutatud üldistele mobilisatsioonieeskirjadele.

Eesti rügementide paigutamisel ühtlaselt kogu rinde põhjalõigule on see eelis, et kaotuse korral ühes kindlas rindelõigus ei saaks surma kõik eesti mehed, mis juhtuks siis, kui kõik üksused antud paigas koos oleksid. Pealegi jaotub niimoodi talitades vastutus Saksa ja Eesti üksuste vahel.

3) Saksa tsiviilvalitsuse ärakutsumine.

4) Monopoolsete ettevõtete [*GmbH-d*] laialisaatmine.

- 5) Totaalne reprivatiseerimine.
- 6) Eesti majanduse allutamine sõjaaja neliastakule.
- 7) Eestlastele samad õigused ja kohustused kui *Reich* 'i kodanikele.
- 8) Eesti eluruumi laiendamine Pihkva ja Kingissepa suunas; Eesti *irridenta* tagasiasustamine, kusjuures antud alad jäävad eranditult Eesti majanduse kasutusse.
- 9) Eesti rahvusliku [natsionaalsotsialistliku] liikumise lubamine.
- 10) Rahvusliku elu terviklus [*Integrität*] kõigil aladel, kus see avaldub.

3. Nimetatud eelduste täitmisel suudaks Eesti laias laastus panustada järgmist:

a. Sõjavägi: 60 000 meest

b. Majandus:

1. teravili (äraandmiskohustus riigile)	50 000 t
2. või	7 000 t
3. toorõli	200 000 t
4. bensiin	20 000 t
5. sulfiit ja sulfaattselluloos	100 000 t
6. fosforiit	100 000 t
7. portlandtsement	80 000 t
8. piiritus	80 000 hl
9. tarbepuit	700 000 tm
10. linane riie	1 500 000 m
11. villasisaldusega riie	1 000 000 m
12. kunstpuuvillariie [ersats]	20 000 000 m
13. kunstiid	1 000 000 m
14. administratiivkulude kokkuhoid <i>Reich</i> 'i administratsiooni likvideerimisel	6 000 000 RM
15. laevad	29 tk.

4. Eesti deneutraliseerimine oleks *Reich* 'i-poolne positiivne eeskuju Euroopa rahvaste saatus-ühtsusele. Lisaks sellele on Eesti väike, aga lugupeetud poliitiline tegur Euroopas. Kuna Eesti on väike, on risk madal, ning *Reich* saab tuua näite oma tegelikest kavatsustest. Kuna Eesti on lugupeetud, on selle väikeste kuludega seotud ettevõtmise mõju Euroopas arvestatav. Võttes arvesse seda, et Euroopas ollakse teadlik vanadest pingetest eestlaste ja sakslaste vahel, on Eesti otsus minna kaasa *Reich* 'iga praegusel hetkel mõjuvaim propagandalahing Uue Euroopa rajamisel.



Sirje Annist

(1936)

Lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo erialal 1960. aastal. Eesti Ajaloomuuseumi arhivaar. Peamised uurimissuunad: mentaliteediajalugu, sõjajärgne repressiivpoliitika.